

Grænser for forandring. Præsten som garant for den danske religionsmodel

MARIE VEJRUP NIELSEN

ENGLISH ABSTRACT: *Through an analysis of the document Debatoplæg fra Udvalget om en mere sammenhængende og moderne styringsstruktur for folkekirken from 2013 (discussion paper from the commission for a more cohesive and modern governance structure for folkekirken), the current article examines the identity formation of the Danish folkekirke. Developments within discursive institutionalism are utilized in the analysis in order to present the identity of the institution in question as represented in the document. Additionally, I show how this discourse may be seen as an argument for change through the establishment of a connection between confessional identity, institutional structure and societal gain with emphasis placed on the function of the specialized pastor. In this manner, the article contributes both to the study of changes in the Danish model of religion and to the discussions pertaining to which theoretical perspectives may be applied in the study of church-state relations.*

DANSK RESUMÉ: *Denne artikel analyserer folkekirkenes identitet, som den fremstår i Debatoplæg fra Udvalget om en mere sammenhængende og moderne styringsstruktur for folkekirken. Artiklen benytter teorier udviklet inden for nyere institutionalisme, særligt diskursiv institutionalisme, til for det første at præsentere, hvordan denne institution fremstår i dokumentet, og for det andet hvordan dokumentet indeholder en diskurs om grænser for forandring. Denne diskurs etablerer dokumentet gennem en sammenhæng mellem konfessionel identitet, institutionel struktur og bredere samfundsmæssige bidrag med en særlig vægt på den rolle præsten har i denne sammenhæng. Artiklen bidrager hermed både til diskussionen af forandringer i den danske religionsmodel og til diskussionen af hvilke teoretiske perspektiver, der kan benyttes til at forstå forandringer i forholdet mellem stat og kirke.*

KEYWORDS: *The Evangelical Lutheran Church in Denmark; institutionalism; state-church relations*

Denne artikel fokuserer på folkekirken som en religiøs organisation ud fra perspektiver, der belyser, hvordan identitet repræsenteres i en institutionel forandringsproces, og hvordan disse identitetsmarkører kan ses som en del af et argument for grænser for forandring og dermed for en bevarelse af folkekirkens nære forhold til staten. Denne grænse-udtænkning sker igennem en diskurs om sammenhæng mellem konfessionel identitet og institutionel struktur samt mellem folkekirken og det danske samfund. Inden for nyere institutionel forskning, særligt den såkaldte diskursive institutionalisme, er der en stærk vægtlægning på, at institutionelle forandringsprocesser primært skal ses som komplekse udviklingskontekster, hvor markering af identitet, både individuel og kollektiv, er en central dimension (Schmidt 2008; Olsen 2010). Tilgangen i diskursiv institutionalisme er særligt frugtbar, når man ønsker at undersøge folkekirken. Den giver mulighed for at undersøge, hvordan folkekirkens identitet fremtræder i en forandringsproces og ikke kun i form af endelige resultater som love og regulativer. Det at studere folkekirkens identitet er notorisk vanskeligt, da der er tale om en institution, som strukturelt ikke har et fælles repræsentationsniveau. Derfor er forskere med interesse i folkekirkens identitet ofte henvist til at studere de få fælles repræsentationsniveauer, som findes, såsom folkekirken.dk eller kirkeministerielle betænkninger (Nielsen 2011; Iversen 2010). Derudover er der naturligvis en række perspektiver, som inkluderer folkekirkens identitet, som den fremstår i f.eks. mediesammenhænge (Christensen 2013) eller på baggrund af surveys og undersøgelser af synet på kirke og kristendom (Gundelach, Iversen & Warburg 2008). Andre perspektiver indebærer studier af politiske processer og dokumenter, og perspektiver på både stat-kirke-niveau og øvrige niveauer af folkekirken, samt bredere perspektiver på spørgsmål om kristendom og samfund i Danmark (Mortensen 2005; Nielsen & Kühle 2010; Christoffersen, Iversen, Kærgård & Warburg 2012) eller perspektiver på folkekirken i udlandet (Warburg 2012).

Denne artikel bidrager til undersøgelser af folkekirken og tager udgangspunkt i diskursiv institutionalisme i en analyse af dokumentet *Debatoplæg fra Udvalget om en mere sammenhængende og moderne styringsstruktur for folkekirken*, som blev præsenteret d. 13. april 2013. Dokumentet er udarbejdet af et udvalg nedsat af daværende kirkeminister Manu Sareen i september 2012 med opbakning fra alle folketingets partier. Det havde som opgave at overveje perspektiverne for en ny styring af folkekirken inden for rammerne af et kommissorium, der understregede, at arbejdet skulle ske inden for den nuværende grundlovs rammer. Det vil sige, at man ikke f.eks. skulle arbejde med spørgsmål om adskillelse af kirke og stat. Udvalget bestod af tyve medlemmer, der repræsenterede forskellige dele af det folkekirkelige landskab: Tidl. ombudsmand, professor, dr. jur. Hans Gammeltoft-Hansen (formand); Karsten Nielsen, biskop over Viborg Stift; Peter Skov-Jakobsen, biskop over Københavns Stift; Inge Lise Pedersen, fhv. universitetslektor, formand for Landsforeningen af Menighedsråd; Preben Juul Sørensen (Landsforeningen af Menighedsråd); Per Bucholdt Andreasen, sognepræst, formand for Den danske Præsteforening; Ulla Morre Bids-

trup, lektor, præst, Den danske Præsteforening; Paw Kingo Andersen, provst, formand for Danmarks Provsteforening; Kurt E. Larsen, lektor i kirkehistorie ved Menighedsfakultetet; Lisbet Christoffersen, professor (mso) i religion og ret, ph.d., Roskilde Universitetscenter; Helle Christiansen, chef for Kirkens Korshær (blev i 2013 biskop over Haderslev Stift); Charlotte Dyremose, fhv. MF. ; Britta Schall Holberg, fhv. MF og minister; Helga Kolby Kristiansen, højskoleforstander; Jesper Langballe, fhv. MF, pastor (afgik ved døden før afslutningen af udvalgets arbejde); Karen Sundbøll, menighedsrådsformand og medlem af stiftsråd; Jens Andersen, sekretariatsleder, menighedsrådsformand og medlem af stiftsråd; Kristian Korfits Nielsen, afdelingschef, Justitsministeriet; Sune Stampe Sørensen, kontorchef, Finansministeriet og Henrik Nepper-Christensen, departementschef, Ministeriet for Ligestilling og Kirke. Dokumentet er på 50 sider og består af tre dele: en del om folkekirkens identitet med udgangspunkt i den konfessionelle identitet og seks pejlemærker for folkekirken; en del om folkekirkens indre anliggender og forslag til modeller for styring af disse; og en del om folkekirkens fælles anliggender og økonomi og forslag til styring af denne del af folkekirken i fremtiden.

Dokumentet er således led i en intentionel institutionel forandringsproces og oplagt som genstand for en analyse ud fra diskursiv institutionalisme. Diskursiv institutionalisme har typisk fokus på enten private firmaer eller offentlige institutioner i form af nye styringsniveauer nationalt eller internationalt og har ikke været appliceret på religiøse institutioner, såvidt som det fremgår af fremstillinger af tilgangens baggrund og udvikling (Schmidt 2008; Olsen 2010). Artiklen bidrager med en analyse af, hvordan folkekirken repræsenteres i forandringsprocessen, og diskuterer desuden, hvordan diskursiv institutionalisme kan benyttes inden for religionsfeltet.

Diskursiv institutionalisme – forandring og identitetsdannelse

“‘If you want to understand something, try to change it’ – an observation of a somewhat uncertain origin – is relevant for the study of formally organized institutions” (Olsen 2010, 5).

Igennem det 20. århundrede har der udviklet sig en lang række skoler inden for institutionalisme i de samfundsfaglige discipliner. Den norske forsker, professor emeritus ved ARENA Center for European Studies i Oslo, Johan P. Olsen præsenterer i sit værk *Governing through Institution Building* en oversigt over de forskellige hovedtendenser inden for disse mange institutionalismer og introducerer emnet som følger “[...] the discipline has been divided into a number of schools and sects, and has had a short professional memory” (Olsen 2010, 31). Olsen peger dog på to overordnede tendenser inden for udviklingen af institutionalisme. For det første at denne tilgang er gået fra at være perifer for de samfundsfaglige discipliner til at være en central tilgang som følge af et større ønske om at forstå, hvordan politiske institutio-

ner fungerer, og særligt under hvilke forhold de fungerer godt eller dårligt. Den anden tendens betegner Olsen som neo-institutionalisterne, som bevæger sig ud over et juridisk perspektiv og inddrager perspektiver fra økonomi og sociologi. Det er i forlængelse af disse, vi finder diskursiv institutionalisme. Diskursiv institutionalisme defineres af en af dens fortalere, professor i internationale relationer og statskundskab ved Boston University, Vivien A. Schmidt, som en tilgang der "lends insight into the role of ideas and discourse in politics, while providing a more dynamic approach to institutional change than the three older new institutionalisms" (Schmidt 2008, 303). Hun peger på, hvordan der er tale om et skift inden for de samfundsvidenskabelige discipliner i form af et opgør med tanken om at: "institutions are in stable equilibria, with fixed rationalist preferences, self-enforcing historical paths or all-defining cultural norms" (ibid., 304). Som nævnt har diskursiv institutionalisme et særligt fokus på institutioner under forandring, og hvordan institutioners identiteter bliver tydelige netop i sådanne processer. Diskursiv institutionalisme er interesseret i de verdenssyn, som er en del af institutionerne, men som oftest kun kommer tydeligt frem i krisetider, når institutionens værdier eller selvforståelse er truet (ibid., 306). Schmidt skelner mellem den koordinerende og den kommunikative diskurs:

The coordinate discourse consists of the individuals and groups at the center of policy construction who are involved in the creation, elaboration and justification of policy and programmatic ideas. [...] the communicative discourse occurs in the political sphere. It consists of individuals and groups involved in the presentation, deliberation, and the legitimation of political ideas to the general public (ibid., 310).

Analysen af debatoplægget indeholder begge diskursdimensioner, da der er tale om en analyse af et dokument formuleret af en udvalgt gruppe af eksperter og interessenter, som arbejder ud fra et kommissorium, hvor dokumentet indgår i en videre politisk proces. Deres bidrag er samtidigt en del af en offentlig proces og debat og dermed også en del af den kommunikative diskurs. Schmidt fokuserer på yderligere en dimension, som er relevant i forhold til analysen, nemlig spørgsmålet om diskursers strategiske dimension:

The interactive processes of discourse may also exert a causal influence beyond what discourse does in representing ideas. Most generally, discourse serves not just to express one set of actors' strategic interests or normative values, but also to persuade others of the necessity and/or appropriateness of a given course of action (ibid., 312).

Min analyse identificerer i tråd med diskursiv institutionalisme den argumentation, som ligger i dokumentet, det vil sige den rette kurs, som dokumentets afsendere ønsker at præsentere over for modtagerne.

Konteksten for debatoplægget – repræsentation nedefra

Baggrunden for den konkrete politiske forandringsproces bag dokumentet kan hentes både i et længere historisk forløb og i en kortere samtidspolitisk sammenhæng. Det længere historiske forløb handler om udviklingen fra grundlovens vedtagelse, der efterfølgende kom til at bestemme fortolkningen af det lovgrundlag, som blev givet for folkekirken. Her er det primært spørgsmålet om fortolkningen af paragraf 66 i den nuværende grundlov, hvor der står, at folkekirkens forhold ordnes ved lov. I den efterfølgende praksis blev der lagt vægt på en fortolkning af denne paragraf, som gik ud fra en forståelse af, at 'ved lov' betød ved lovgivning, og ikke at folkekirken skulle have sin egen forfatning. Denne spænding mellem forskellige udlægninger af, hvad grundlovens intention er, har ført til en række forsøg på at etablere et selvstændigt nationalt kirkeligt ledelsesniveau.¹ Ingen af disse forsøg har ført til indførelsen af et permanent kirkeråd.

I forhold til spørgsmålet om institutionel styring er der to hovedtendenser i udviklingen i det 20. århundrede: for det første, at folkekirken fra statens side styres gennem lovgivning, og for det andet, at man igennem denne lovgivning har indført en række institutionelle tiltag, som danner rammen omkring styring af folkekirkens forskellige niveauer. Af disse institutionelle tiltag er det særligt relevant at fremhæve indførelsen af repræsentative organer i en proces nedefra. Folkekirken var fra sin begyndelse inddelt i en struktur baseret på kongekirken, det vil sige med stifter ledet af biskoppen, provstier ledet af provsten, og sogne som blev ledt af præsten. I begyndelsen af det 20. århundrede indførte folkettingen permanente menighedsråd, som det første eksempel på, at der ved lov indføres et repræsentativt organ til styring af kirken. Der er lighedstræk mellem indførelsen af menighedsråd, og den proces der begyndte i 2012. Begge processer er politisk intenderede forandringsprocesser med bestemte mål for øje, og begge sker ud fra lovgivning baseret på en kirkeministers initiativ med betydelig debat i kirkelige kredse, hvilket gør dem til oplagte emner for en analyse ud fra diskursiv institutionalism.

Igennem det 20. århundrede gennemgik folkekirken en række forandringer i forhold til institutionel styring, såsom indførelsen af provstiuvalg og løbende lovændringer i forhold til f.eks. rammerne for menighedsrådenes arbejde. Opbygningen af repræsentative organer nedefra blev i 2009 fulgt op med etableringen af permanente stiftsråd (Kirkeministeriet, *evaluering af permanente stiftsråd*). Med det seneste forslag om etableringen af et nationalt kirkeråd står man i en ny situation i forhold til de tidligere forsøg, idet der nu er en underliggende styringsstruktur i folkekirken. Der er etableret repræsentative organer fra det lokale sogneniveau, til provstiniveau og stiftsniveau, med valg og regler for sammensætning af organerne i forhold til f.eks. lægfolk over for ordinerede medlemmer. Der er således en række institutionelle

1 For en præsentation af tidligere forsøg på at indføre en selvstændig forfatning for folkekirken, kirkeretslige perspektiver på spørgsmålet, samt redegørelse for spørgsmålet om udlægningen af grundlovens formulering, se Selskab for Kirkeret 2011.

erfaringer med at sammensætte repræsentative styringsniveauer på højere niveau end sogn og provsti. I en samtidspolitisk sammenhæng kan forslaget ses som en del af en række ændringer, der er sket inden for de senere år ud fra den politiske målsætning sat af Kirkeministeriet under overskriften "en mere sammenhængende og moderne styringsstruktur for folkekirken" (Kirkeministeriet, *lovforslag*).

Analysen lægger i det følgende vægt på at identificere, hvordan en religiøs institution under forandring repræsenteres og understreger sin identitet ikke primært indadtil, men udadtil til de politiske aktører, som har indflydelse på processen.

Almindelige og særlige præster – garantier for kirkelig og kulturel sammenhæng

Debatoplæggets første kapitel bærer overskriften "Folkekirkens opgave og identitet – og seks pejlemærker" (*Debatoplæg*, 6-14). Den første sektion omhandler folkekirken som evangelisk-luthersk:

Folkekirkens opgave eller formål som en kristen kirke er at forkynde evangeliet om Kristus som hele verdens frelser. Dette udgangspunkt er lovgivningsmæssigt bestemt i grundloven, der bestemmer folkekirken som den evangelisk-lutherske kirke.

Forkyndelsen bygger på den grundforudsætning, at mennesker ikke ved egen indsats kan gøre sig fortjent til noget over for Gud, men kun kan modtage alt fra Gud i troen på Jesus Kristus. Folkekirkens overordnede opgave danner udgangspunkt for de konkrete former, kirkelivet får i sogn, provsti og stift. Alle konkrete målsætninger må dybest set tjene denne opgave. Den overordnede opgave – at forkynde evangeliet – er i sit indhold den samme, som den har været i 2000 år. Men kirken skal være kirke i sin tid, og ændrede vilkår giver løbende anledning til at spørge, om der kan tænkes ændringer i organiseringen af opgaverne i folkekirken, der kan gøre kirken mere egnet til at varetage sin mission i det samfund, vi lever i dag (*Debatoplæg*, 6).

Debatoplægget indledes således med en præsentation af den religiøse og konfessionelle identitet. Dette forekommer flere steder i det kirkeministerielle arbejde og har karakter af applikationer af den konfessionelle identitet på konkrete, samtidige problemstillinger. Det vil sige, at man indleder en betænkning med at henvise til det konfessionelle grundlag for kirken, for derefter at gå til det konkrete emne, som betænkningen skal behandle.² Vægtlægningen på en konfessionel identitet i dette dokument er i tråd med en række formuleringer i betænkninger fra Kirkeministeriet som f.eks. i *Betænkning 1503*, *Betænkning 1491* og *Betænkning 1511*. Efter understregningen af evangeliets forkyndelse som det centrale element, sættes dette i forhold til, hvordan denne forkyndelse skal varetages institutionelt:

2 For en analyse af folkekirkens identitet som den fremstår i *Betænkning 1477* og *Betænkning 1491*, se Iversen 2010.

Folkekirken har et bestemt grundlag i form af en række bekendelsesskrifter [...] Det har også betydning for den måde, som folkekirken er organiseret på. Kirken er ifølge de særlige evangelisk-lutherske bekendelsesskrifter et fællesskab af mennesker, hvor evangeliet bliver forkyndt, og hvor sakramenterne dåb og nadver bliver forvaltet. Det betyder, at menigheden, som samles om forkyndelsen af evangeliet og om dåb og nadver, er central i forståelsen af folkekirken. Denne forståelse af menigheden som central hænger sammen med Luthers tanker om det almindelige præstedømme. Disse tanker blev udformet i et opgør med den katolske kirkes teologi, hvor frelsen formidles gennem kirkeinstitutionen, og hvor kirken derfor styres af præster, biskopper og pave (*Debatoplæg, 6*).

Den konfessionelle identitet danner baggrunden for organisationsformen, og dermed sættes der fra begyndelsen en ramme for eventuelle forandringer, da det institutionelle præsenteres som bundet til trossamfundets kerneidentitet. Der henvises direkte til Martin Luther med vægt på begrebet 'det almindelige præstedømme'. Den konfessionelle kontekst understreges yderligere af henvisningen til et konkret alternativ: den katolske kirke. Dermed angives reformationstiden som trossamfundets formative periode og som normativ for den nuværende struktur, og der markeres en tydelig grænseflade mellem det lutherske og det katolske:

Det almindelige præstedømme betyder – med Luthers ord – at enhver, der er døbt, både er præst, biskop og pave, fordi frelsen ikke formidles igennem en institution eller ved gerninger, men alene ved tro, som er Guds gave, og som formidles igennem ordet, dåben og nadveren. For Luther er en menighed således et fællesskab af mennesker, der stiller sig under evangeliets ord og lader sig lede af dette i deres liv uden at være bundet til et bestemt sted eller bestemte personer. Da alle i dette fællesskab er både præster, biskopper og pave, har de dybest set også alle en ret og en pligt til at være med til at forkynde evangeliet (*Debatoplæg, 7*).

Udgangspunktet er således, at alle døbte i fællesskab er præster og har ret og pligt i forhold til den primære opgave. Derefter introduceres det særlige præstedømme og forholdet mellem de to former for præster:

For at der skal være orden i rammerne og synlighed omkring menighedens fællesskab, og for at forkyndelsen også kan ske på et teologisk velfunderet grundlag, er der i den evangelisk-lutherske kirke ved siden af det almindelige præstedømme et særligt præsteembede. Derfor er det nødvendigt, at menigheden vælger (kalder) en præst til at påtage sig den særlige opgave at forkynde evangeliet og forvalte dåb og nadver i menigheden. At menigheden kalder et menneske til det særlige præsteembede betyder ikke, at præsten står over menigheden, men det betyder, at præsten står sammen med menigheden og er i menigheden med en særlig tjeneste og et særligt ansvar for evangeliets forkyndelse. Samtidig er der dog i folkekirken udviklet en stærk tradition for, at præsten nok skal stå sammen med og være i menigheden, men også skal have rum og frihed til inden for den ramme, som sættes af folkekirkens bekendelsesgrundlag, at for-

kynde evangeliet uden at være i et direkte afhængighedsforhold til menigheden (*Debatoplæg, 7*).

Der er således et almindeligt præstedømme, der inkluderer alle døbte, og et særligt præstedømme, som er kendetegnet ved forvaltning af ritualerne og en særlig forpligtelse på at sikre, at forkyndelsen sker på det rette teologiske grundlag. Her er der således tale om endnu en grænse i dokumentet, her mellem to former for præster inden for den samme kirke og konfession. Der markeres en teologisk specialistidentitet og dimension ved folkekirkens institutionelle udformning og funktion i samfundet, som skal afgrænses i forhold til den administrative dimension, særligt i forhold til den lokale sognedimension, menighedsrådet.

Forholdet mellem de to former for præster er kendetegnet ved en spænding mellem på den ene side at være uden forskel (alle døbte har ansvar og pligt over for forkyndelsen) og på den anden at indebære en forskel (den særlige præst er ansvarlig for teologien i forkyndelse og ritualer). Forskellen ligger desuden i en sikring af den særlige præsts frihed fra de almindelige præster i form af uafhængighed fra menigheden i forkyndelsen. Dette knyttes igen til den organisatoriske form kirken har:

Dette grundlæggende evangelisk-lutherske syn på kirkeordning og forholdet mellem menighed og præst er afspejlet i den måde, hvorpå forholdet mellem menighed og præst er organiseret i folkekirken i dag. Præsten forventes at udføre sin særlige tjeneste i et tillidsfuldt vekselvirkningsforhold med menigheden. Og når det gælder folkekirkens styrelse, er der i både menighedsråd, provstiudvalg og stiftsråd etableret et samvirke mellem lægfolk og gejstlige (*Debatoplæg, 7*).

I relation til styringsstrukturen i kirken er der således en forbindelse fra den teologisk begrundede relation mellem de almindelige præster og den særlige præst til strukturen med de forskellige repræsentative organer. I denne del af teksten benyttes de klassiske betegnelser 'lægfolk' og 'gejstlige', som betegnelsen for og grænsen imellem de to kategorier. Denne indre sammenhæng i kirkens identitet og struktur forbindes dernæst med sammenhængen mellem folkekirken og det danske samfund:

Folkekirken forstås som et rummeligt fællesskab, hvor enhver, der er døbt, har ret til at være med, og hvor enhver, der er med, har mulighed for at tage del i et fælles ansvar. Det er formentlig medvirkende til, at et stort flertal af Danmarks befolkning er med i folkekirken. Den er dermed også en kulturbærende faktor, der er med til at skabe folkelig sammenhæng og fortolkning af livsmening ind i det enkelte menneskes liv og det danske samfund (*Debatoplæg, 7*).

I denne sektion benyttes identitetsmarkøren 'rummeligt fællesskab', som forbindes til alle døbte (de almindelige præster), som alle har lige muligheder for at tage ansvar. Modellen for fællesskab præsenteres som værende en del af årsagen til, at majoriteten af befolkningen i Danmark er medlemmer. Dette forbinder dokumentet dernæst til en generel samfundsmæssig kontekst: den kulturbærende funktion. Dis-

kursen etablerer således en linje mellem det konfessionelle grundlag, som sikrer en institutionel udformning, som er med til at bidrage som kulturbærende faktor i det danske samfund på såvel individuelt som kollektivt plan. Diskursiv institutionalisme peger, som nævnt, netop på at institutioner under forandring vil have en tendens til at formulere sin identitet klart. Institutionen formulerer en ret kurs, som bør følges i forandringsprocessen for at sikre dens kerneidentitet. Dokumentet her er et klart eksempel på dette i sin opbygning af en sammenhæng mellem konfession, institutionelt udtryk og samfundsmæssigt bidrag.

Pejlemærkernes diskurs – grænseflader og sammenhæng

Dokumentet opstiller seks pejlemærker, som skal være styrende for ændringer i folkekirkens struktur og økonomi: nært forhold mellem staten og folkekirken; folkekirkens tilstedeværelse overalt; præstens uafhængighed; rummelighed og frihed; 2200 menigheder – én folkekirke og demokratisk legitimitet. I det følgende vil der være fokus på, hvordan grænserne mellem de to former for præster skal ses i sammenhæng med relationen mellem folkekirke, stat og samfund. I forhold til det første pejlemærke fokuseres der igen på reformationen som en formativ periode:

Staten og den evangelisk-lutherske kirke har været tæt forbundne siden reformationen i 1536. I Chr. III's Kirkeordinans af 14. juni 1539 kom det nære forhold bl.a. til udtryk i forhold til kaldelse og udnævnelse af præster. I Kirkeordinansen knæsattes et princip, som fortsat er gældende. Nemlig at forudsætninger for at virke som præst i den evangelisk-lutherske kirke i Danmark er kaldelse (ved menigheden), udnævnelse (ved kongen/staten) samt ordination og kollats (ved biskoppen) (*Debatoplæg*, 8).

Det eksempel, som er valgt til at fremhæve det nære forhold mellem stat og kirke, er således det særlige præstedømme, hvor udnævnelsen af præster sker ved staten. I det andet pejlemærke spiller den særlige præst også en rolle:

Forkyndelsen er som tidligere nævnt folkekirkens grundlæggende opgave og forpligtelse, og alle medlemmer af folkekirken har del i denne opgave og forpligtelse. Samtidig er der i folkekirken et særligt præsteembede, der har en særlig forpligtelse i forhold til forkyndelsen. Adgang til præstelig betjening er således en central del af spørgsmålet om folkekirkens tilstedeværelse overalt. Det har i alle de godt 160 år med en folkekirke været en grundholdning, at "der fra Skagen og til den sydlige spids af Bornholm, ikke [skal] kunne fødes eller opvokse noget menneske, uden at han føler sig omgivet af et tilbud – ikke en tvang, men et tilbud – af kristen tro og trøst". Det er primært blevet sikret gennem den præstelige betjening med gudstjenester og kirkelige handlinger i sognemenighederne, som er folkekirkens grundenheder og dermed det organisatoriske fundament (*Debatoplæg*, 8-9).

Det er den lokale præst, forankret i sognet og menigheden, som garanterer, at folkekirken kan være overalt og dermed tilbyde alle mennesker i Danmark 'kristen tro og trøst'. Debatoplægget fortsætter med en sektion om, at der i stigende grad også er brug for nye versioner af det særlige præstedømme, som kan gå på tværs af sognegrænser, og som kan varetage bestemte gruppers behov. Dette ses i forlængelse af nødvendigheden af præstelig betjening. Det fremhæves, at der er sket demografiske forandringer, som kan nødvendiggøre forflytning af ressourcer fra befolkningstynede områder.

Eventuelle modeller for ændring af statens tilskud til folkekirken bør derfor udformes, så det sikres, at der fortsat overalt kan lyde evangelisk-luthersk forkyndelse, uanset om folkekirkens medlemmer lokalt har økonomisk grundlag for selv at finansiere denne forkyndelse, eller om det kun kan lade sig gøre med økonomisk tilskud fra andre dele af folkekirken (*Debatoplæg*, 10).

Dokumentet trækker en direkte grænse for forandring og fremhæver, at det er nødvendigt at sikre, at eventuelle strukturelle forandringer, f.eks. af økonomien, ikke truer muligheden for at have særlige præster overalt, selv hvis det lokale sogn ikke har økonomien til at opretholde en præstestilling. Dokumentet diskuterer ikke her, eller i øvrigt, muligheden for at lade opgaver skifte fra det særlige præstedømme til det almindelige præstedømmes domæne. Grænsen mellem almene og særlige præster er således central for hele opretholdelsen af den funktion kirken har for samfundet, hvor der til gengæld lægges vægt på sammenhæng og ikke markerede afstande eller grænser. Den koordinerede diskurs, som er opstået som et fælles udtryk for det udvalget kan være enige om, undtaget enkelte udvalgsmedlemmers markeringer af mindretalssynspunkter, udtrykker den kommunikative diskurs, der udpeger den optimale vej videre i den konkrete forandringsproces med udgangspunkt i en bestemt institutionel identitet. Vi har ikke adgang til forløbet i den koordinerede diskurs, som er foregået mellem udvalgets medlemmer, kun til resultatet af denne proces og til kommunikationen af denne i form af debatoplægget.

I det tredje pejlemærke, der handler om præstens uafhængighed i udøvelsen af den pastorale forpligtelse, bliver dette tema igen slået an:

Præsternes forkyndelse skal ske ud fra det fælles grundlag, som udgøres af folkekirkens bekendelsesskrifter. Præsterne har tillige et fælles grundlag i form af den teologiske kandidatuddannelse på universiteterne, den obligatoriske uddannelse på Pastorseminariet og den fælles efteruddannelse i folkekirkens institutioner til efteruddannelse af præster. [...] "Præsten er i udøvelsen af sin pastorale forpligtelse, herunder sin forkyndelse, sin sjælesorg og sin undervisning, uafhængig af menighedsrådet." Eventuelle ændringer af statens støtte, f.eks. således at løn m.v. til præster og provster finansieres fuldt ud af folkekirkelige midler, og en eventuel ændring af folkekirkens styre må derfor udformes på en måde, som gør det muligt at opretholde præstens uafhængighed af menighedsrådet i den pastorale virksomhed. Præstens uafhængighed anses under den

nuværende ordning især for at være sikret i kraft af, at ansættelsesmyndigheden i forhold til præster er placeret hos ministeren for ligestilling og kirke (*Debatoplæg, 10*).

Her taler dokumentet primært om den særlige præst over for en specifik gruppe af almindelige præster, nemlig menighedsrådet. Teksten understreger, at den særlige præsts uafhængighed er sikret på en måde, der involverer staten på flere niveauer. Man fremhæver særligt økonomien og staten som ansættelsesmyndighed. Derudover vil jeg også mene, at spørgsmålet om uddannelse henviser til staten, da det er de statslige universiteters teologiuddannelser, der bliver nævnt. Dokumentet præsenterer således staten som en central medspiller i opretholdelsen af det særlige præstedømme, som er med til at sikre den rummelighed, som bidrager med både interne kirkelige dimensioner og eksterne, samfundsmæssige dimensioner. Staten bliver ansvarlig for at sikre grænsen mellem det særlige og det almindelige præstedømme ved at sikre den teologiske specialistdimension. Under det fjerde pejlemærke flyttes udgangspunktet til det almindelige præstedømme:

Det afspejler sig bl.a. i, at selv om tanken om det almindelige præstedømme med den enkeltes medansvar for forkyndelsen og dens vilkår er grundlæggende i den evangelisk-lutherske kirkeforståelse, så stilles der i lovgivningen ikke andre krav til folkekirkens enkelte medlemmer, end at de skal være døbt, og at de skal være villige til at betale kirkeskat (*Debatoplæg, 11*).

Her fremhæves den store frihed som medlemmerne har og som tidligere har været knyttet til spørgsmålet om den kulturelle sammenhæng i Danmark. Derudover fremhæves de forskellige frihedsformer inden for kirken, både i form af lokal frihed til at organisere sognets liv, og mulighederne for at løse sognebånd eller oprette valgmenigheder. I det femte pejlemærke berøres det almindelige og særlige præstedømme ikke i høj grad. Her lægges der i stedet vægt på spændingen mellem forskellighed og fælles enhed. Men spørgsmålet om f.eks. økonomisk samarbejde knyttes til spørgsmålet om forandring i relation til de særlige præsters løn:

Enheden eller fællesskabet kommer i forhold til økonomi bl.a. også til udtryk i, at løn m.v. til præster m.v. samt udgifter til nogle stifts- eller landsdækkende institutioner og aktiviteter finansieres på et fælles, centralt niveau. Afhængigt af hvordan en eventuel ændring af statens økonomiske støtte og dermed også finansiering af løn m.v. til præster udformes, er der imidlertid en risiko for, at denne enhed kan komme under pres (*Debatoplæg, 12*).

Det betones her, at der er fare for, at en ændring af det særlige præsteembede kan medføre negative forandringer i forhold til kirkens enhed og fællesskab og også i forhold til samfundets generelle fællesskab, som er baseret på folkekirkens medlemsopbakning:

En sådan udvikling, hvor der med afsæt på det nationale niveau opstår væsentlige forskelle mellem folkekirkens ressourcer og udtryk i de enkelte provstier og/eller stifter,

medfører risiko for, at medlemmernes opbakning til folkekirken visse steder kan blive svækket (*Debatoplæg, 13*).

I det sjette pejlemærke fokuseres der på spørgsmålet om de to demokratiformer, som findes i forhold til folkekirken, et eksternt demokrati via folketinget og et internt demokrati via menighedsrådene:

Folkekirken er karakteriseret ved en høj grad af magtspredning. [...] Der er desuden en afbalancering af magt mellem lægfolket og gejstligheden. Det kommer bl.a. til udtryk i den forpligtelse, som de valgte medlemmer af menighedsrådene og præsterne har til at samvirke om det kirkelige liv i sognet. Det kommer også til udtryk i sammensætningen af provstiuvalg og stiftsråd, hvor der også er både læge og gejstlige medlemmer. Magtspredningen og magtbalancen medvirker til, at der er og kan være stor frihed i folkekirken (*Debatoplæg, 13*).

Denne gennemgang af den første del af debatoplægget peger således på, hvordan der fremstilles en diskurs, der sætter en række grænser for forandring knyttet til folkekirkens konfessionelle identitet og strukturelle udformning, og som peger på det centrale i at bibeholde det, som beskrives som en balance mellem særligt de to grupper af præster.

Konklusion

Gennem præsentationen af folkekirkens identitet som evangelisk-luthersk og de seks pejlemærker præsenterer debatoplægget en sammenhængende argumentation for, at staten skal fortsætte sit nære forhold til folkekirken, da dette nære forhold ikke kun bidrager med enhed og fællesskab i folkekirken, men også bidrager til en kulturel sammenhæng. Gennemgående temaer er sammenhængen mellem konfessionel identitet og kirkeform, som den har udviklet sig, og en understregning af folkekirken, som en fælles enhed til gavn for både medlemmer og samfund. En analyse af diskursen omkring præster i dette dokument viser, at dokumentet indeholder en række beskrivelser af kerneaktører, som med forskellige betegnelser grundlæggende falder i tre kategorier, den særlige præst over for de almindelige præster, som igen er delt i to kategorier relationelt defineret over for den særlige præst: menighedsråd og medlemmer.

Menighedsrådet er de engagerede almindelige præster, over for hvem den særlige præst skal garanteres uafhængighed, hvis modellen skal hænge sammen. Denne uafhængighed garanteres af staten på forskellige niveauer: igennem uddannelse, igennem ansættelsesforhold og igennem specifik lovgivning omkring præsternes uafhængighed. Medlemmerne mere generelt er den store gruppe, som primært defineres i forhold til deres høje rettigheder og lave pligter, og derudover omtales i sektionen omkring spørgsmålet om manglende aktiv deltagelse i det interne kirkelige

demokrati. Der præsenteres således en folkekirkelig model, hvor den særlige præst spiller en central rolle i medieringen mellem de aktive og passive medlemmer. Den særlige præst kan i kraft af sin uddannelse og sin statslige forankring agere i sognekonteksten på en særlig måde, som er i tråd med hele den folkekirkelige struktur som ramme omkring alle medlemmer, der danner grundlag for den kulturelle sammenhæng, som folkekirken bidrager med. Vægtlægning på sammenhængen mellem konfessionel identitet og grænser for forandring i en konkret proces er i tråd med, hvad der fokuseres på inden for diskursiv institutionalisme. Hvis vi følger Schmidts diskursperspektiv, peger dette på, at dokumentet som en del af en større politisk proces argumenterer for en bestemt rute, som bør følges i en forandringsproces. I dette tilfælde er der tale om en argumentation for fortsættelsen af et nært forhold mellem stat og kirke. Dokumentets diskurs trækker således en grænse for forandring. Disse grænser markeres både direkte og indirekte i dokumentet. Direkte i form af formuleringerne, der afslutter pejlemærkerne, og indirekte i diskursen om en sammenhæng mellem konfessionel identitet, en bestemt styringsstruktur og det danske samfund.

I forhold til et spørgsmål om grænsedragninger i den danske religionsmodel repræsenterer dette dokument således en case, hvor udvalgte aktører reagerer på et bevidst, politisk udspil, som potentielt kunne føre store forandringer med sig i forhold til strukturen i folkekirken ved at trække en grænse for forandring. Dette gøres ved at fremhæve en bestemt identitet som trossamfund ved at fremhæve det konfessionelle og bekendelsesmæssige grundlag for kirken og sætte denne identitet i direkte sammenhæng med den institutionelle form, som folkekirken har med særlig vægt på spørgsmålet om den særlige præsts funktion. Det sker ved, at dokumentet inddrager spørgsmålet om, hvordan denne model er til gavn for samfundet som sådan, både for det store flertal af befolkningen som er medlemmer, og fordi den ved at danne ramme om denne store del af befolkningen bidrager til det danske samfund i sin helhed.

Ved at benytte perspektivet fra diskursiv institutionalisme på en religiøs institution bliver det muligt at fokusere både på en analyse af det argument, som findes i dokumentet, som igen indgår i en diskursiv handling inden for det politiske rum. Ydermere ser diskursiv institutionalisme på, hvordan den institutionelle identitet præsenteres på tværs af de forskellige afsnit og pejlemærker i dokumentet. Dette bidrager med et andet perspektiv på forandringsprocesser i forholdet mellem folkekirke og stat i Danmark, som ikke primært fokuserer på love og regulativer, men i stedet tager udgangspunkt i, hvordan selve forandringsprocessen kan fungere som kontekst for at få indblik i centrale dimensioner af folkekirkens selvforståelse, som den fremstår hos udvalgte repræsentanter i en konkret politisk proces.

LITTERATUR

- Christensen, Henrik Reintoft
2013 "Tavshed og kald: Præsters deltagelse i den offentlige debat om homoseksuelle vielser", in: Ejvind Hansen, ed., *Ytrings- og informationsfrihed til genforhandling*, Hans Reitzel, København, 69-92.
- Christoffersen, Lisbet, Hans Raun Iversen, Niels Kærgård & Margit Warburg, eds.
2012 *Fremtidens danske religionsmodel*, Anis, København.
- Gundelach, Peter, et.al.
2008 *I hjertet af Danmark – institutioner og mentaliteter*, Peter Gundelach, Hans Raun Iversen & Margit Warburg, eds., Hans Reitzel, København.
- Iversen, Hans R.
2010 "Folkekirken som den fremtræder og definerer sig selv – Betænkning 1477 og 1491 og efterfølgende lovgivning", in: *Bekendelse og Kirkeordninger. Kirkeretsantologi 2010*, Selskab for Kirkeret, Anis, København, 127-150.
- Kirkeministeriet (alle hjemmesider er set d. 17. december 2013).
Kommissorium for udvalget (2012) (http://miliki.dk/fileadmin/share/Styringsstruktur/Kommissorium_for_udvalg_om_folkekirken_styre.pdf)
Debatoplæg fra udvalget (13. april 2013) (<http://miliki.dk/fileadmin/share/Styringsstruktur/Debatoplæg.pdf>)
Betænkning 1491 (<http://miliki.dk/fileadmin/share/lokaloekonomi/betaenkning1491.pdf>)
Betænkning 1503 (http://miliki.dk/fileadmin/share/Praeueuddannelse/Betaenkning_1503.pdf)
Bloktilskud (<http://miliki.dk/fileadmin/share/Bloktilskud/Bloktilskud.pdf>)
Evaluering af permanente stiftsråd (http://miliki.dk/fileadmin/share/publikationer/betaenkninger/Evaluering_af_permante_stiftsraad.pdf)
Oversigt over lovforslag fra Ministeriet for Ligestilling og Kirke (<http://miliki.dk/kirke/love-regler/lovforslag/lovforslag-2011-2012/>)
- Mortensen, Viggo
2005 *Kristendommen under forvandling – pluralismen som udfordring til teologi og kirke i Danmark*, Univers, Aarhus.
- Nielsen, Marie V.
2012 "How is Lutheran Identity Structured in the Evangelical Lutheran Church in Denmark?", in: Anne-Louise Gunner Eriksson & Niclas Göran Blåder, eds., *Exploring a Heritage: Evangelical Lutheran Churches in the North*, Wipf & Stock Publishers, Eugene, 288-304.
- Nielsen, Marie V. & Lene Kühle
2011 "Religion and State in Denmark – Exception among exceptions?", *Nordic Journal of Religion and Society* 24 (2), 173–188.
- Olsen, Johan P.
2010 *Governing through institution building – institutional theory and recent European Experiments in Democratic Organization*, Oxford University Press, Oxford.
- Schmidt, Vivien A.
2008 "Discursive institutionalism: the Explanatory Power of Ideas and Discourse", *Annual Review, Political Science* 11, 303-326.
- Warburg, Margit
2012 "Når det hellige og det verdslige rum smelter sammen: Danske kirker i udlandet og en dansk offentlig sfære", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 58, 21-32.

*Marie Vejrup Nielsen, lektor, ph.d.
Religionsvidenskab, Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet*